

Alen
Žunić

Stoljeće moderniteta u hrvatskoj arhitekturi

Hrvatska arhitektura u XX. stoljeću (Zbornik),
(ur.) Tomislav Premerl,
Zagreb, Matica hrvatska, 2009., 405 str.
ISBN 978-953-150-871-1

U ambiciozno koncipiranoj biblioteci “XX. stoljeće” u izdanju Matice hrvatske nedavno je objavljen teorijski zbornik *Hrvatska arhitektura u XX. stoljeću*, kao šesti svezak u nizu simpozijских monografija u kojima su do sada već obrađena područja jezika, politike, filozofije, arheologije i glazbe – sve s uredničkim potpisom Jelene Hekman. U najnovijoj knjizi o hrvatskoj arhitekturi prošloga stoljeća na isti su način ujedinjena izlaganja sa znanstvenog skupa održanoga u Palači Matice hrvatske od 8. do 10. studenoga 2007. Publikaciju je urednički priredio Tomislav Premerl.

Iako naslov zbornika daje naslutiti da je riječ o zaokruženom “linearnom” prikazu arhitekata i njihovih opusa u stoljeću koje je pokrilo stilski raspon od kasnog historicizma do *high-techa* – ipak je riječ o samo selektivno “izlistanim” temama zbog čega je izostala očekivana sinteza *vremena*. Izlaganja svojom heterogenošću knjigu čine zanimljivom i otvorenom za buduća istraživanja, no u isto vrijeme i manjkavom jer su posve izostali osvrti na neke nezaobilazne arhitektonske zadaće, primjerice, na ukupno područje stambene arhitekture 20. stoljeća. Dotaknuti su problemi urbanizma, ruralne baštine, zaštite moderne, zatim sakralne, industrijske, hotelske arhitekture..., neki autorski opusi i stilsko-teorijska pitanja (o avangardi, atribucijskim postupcima, lokalnom kontekstu), te o dodirnome području dizajna. U zborniku je objavljeno ukupno 26 studija, nedostaju tek dva održana priopćenja, o arhitekturi Splita i Osijeka.

U uredničkom se Proslavu knjige Tomislav Premerl dotiče relevantnih ideja, misli i ostvarenja prošloga stoljeća, problematizirajući prijelomna događanja – kako u arhitekturi, tako i u širem kontekstu toga vremena. Premerl smatra važnim izlučivanje djela, razdoblja i pokreta utkanih u povijesnu svijest i strukovnu memoriju, što je i bilo temeljno očekivanje toga skupa.

Ključnim uvodnim izlaganjem Velimir Neidhardt pokušava smjestiti hrvatsku arhitekturu u europski kontekst – polazeći od antičkih primjera s naglaskom na grčku filozofiju, rimsko pravo i kršćanske tradicije, što ističe kao glavne okosnice umjetničkih epoha u Europi te kao sveprisutne formativne obrise kozmopolitškoga svijeta 20. stoljeća. Kratkim pregledom istodobnih promjena u Hrvatskoj autor prolazi povijesne primjere na Jadranu i definira kasnije smjernice kulturnog razvoja na drugim područjima, sve do začetnika naše moderne arhitekture: Viktora Kovačića i “nasljednika” Drage Iblera, kojega karakterizira usmjeriteljem *zagrebačke škole arhitekture*. Hrvatskim iskorakom prema internacionalnome stilu Neidhardt postavlja hipoteze za daljnju raspravu o univerzalnosti arhitektonskoga djelovanja u vrijeme naše prve *moderne* i kasnijega slojevitog 20. stoljeća.

Tomislav Premerl zalazi dublje u temu moderne, analizira njezin nastanak i preduvjete, ali i prethodnike na koje će se nastaviti djelovanje Kovačića, Ehrlicha i Schöna. Posebno pokušava konačno razjasniti delikatni pojam avangarde, smatrajući je “ekscesom

modernizma”, ili s današnjega teorijskog stajališta – najtipičnijom, najvažnijom i nužnom pojavom moderne umjetnosti. Na hrvatsku arhitekturu između dvaju ratova osvrnula se i Sanja Filep, ali refleksno na današnju situaciju, preispitujući vrijednosne sustave u sada već dva različita stoljeća...

Krešimir Galović smatra važnim demantirati ideologizirano mišljenje da za vrijeme NDH (1941.-45.) arhitektura stagnira zbog okolnosti vremena i neaktivnosti ključnih aktera arhitektonске scene te misao potkrepljuje arhivskom građom koja svjedoči o natjecanjima, projektima i danas gotovo nepoznatim publikacijama. Posebno se ističe najangažiranijeg arhitekta toga doba Aleksandra Freudenreicha, ali i druga prominentna imena poput Ivana Zemljaka, Stjepana Planića, Jurja Denzlera, Stjepana Podhorskog...

Modernu kao prepoznatljivu temu Antonio Rubbi valorizacijski jasno iščitava i na prostorima Istre gdje nastaje iznenađujuća arhitektura, ponekad sumjerljiva europskoj razini onodobne produkcije. O jednom od ključnih promicatelja moderne, arhitektu Antunu Ulrichu, piše Vesna Mikić razmatrajući način na koji su “pripremljeni” temelji njegova djelovanja te izlaganje zaključno usmjerava propitivanju preteča “nove stvarnosti”. Na sličan kontekstualizirani način Daina Glavočić elaborira međuratni opus riječkoga arhitekta Brune Anghebena, koji djeluje i kao projektant, i kao restaurator-konzervator.

Iako se često smatra da su autori važnijih arhitektonskih realizacija danas “općepoznati”, Silvija Limani i Vanja Žanko pokušavaju na temelju arhivskih izvora ukazati na činjenicu da i neka, ne samo slabo istražena, nego i ona kapitalna ostvarenja protagonista hrvatske moderne uopće nemaju dokumentacijsku potvrdu. Kroz sistematično postavljene metode atribucije i formuliranje jasnih problema pri “pripisivanju” djela određenim arhitektima, autorice se zalažu za važnost očuvanje svih izvora, uz osobna “svjedočenja” samih arhitekata ili

njihovih suvremenika, što navode kao legitimu atribucijsku metodu.

U svome drugom priopćenju Tomislav Premerl piše o sakralnoj arhitekturi 20. stoljeća smatrajući složenom zadaćom kritički je valorizirati – tim više jer je riječ o stoljeću koje obiluje kontroverzama i sveprisutnim utjecajima političkih režima. Kroz tri subjektivno klasificirana razdoblja sagledavaju se promjene u kvaliteti i kvantiteti izgradnje crkava. Razmatrajući u nas najslabije istraženo područje religijskih gradnji – sinagogalnu arhitekturu – Zlatko Karač ističe kako je od preko 80 židovskih bogomolja na tlu Hrvatske danas ostalo njih svega desetak. Zanimljiv je autorov način sistematizacije podataka u obliku preglednog “priručnika”, gdje su referentni primjeri inkorporirani u tekst o općim osobinama arhitekture sinagoga (njihovom odnosu spram urbanog okruženja i parcele, organizaciji dvorišta i vrta, odlikama interijera, stilskim i tipološkim pojavnostima...). Industrijskom arhitekturom u Hrvatskoj u internacionalnom kontekstu 20. stoljeća približe se bavi Ljiljana Šepić. U nizu tipoloških izlaganja zanimljiva je i studija Ive Körbler o hotelskoj turističkoj baštini, gdje se uz kratku retrospekciju povijesnog sloja hotela težište izlaganja fokusira na “zlatno doba” turističke izgradnje 60-ih i 70-ih godina.

Na skupu su Ivo Maroević, Zlatko Jurić i Frano Dulibić iznijeli prijedlog programa za obrazovanje u području zaštite spomenika, a praktične probleme u očuvanju urbanog sklopa karlovačke “Zvijezde” elaborirao je Boris Morsan.

Na samome početku 20. stoljeća, prema mišljenju Zdravka Živkovića, “cvjetalo” je i graditeljstvo u ruralnim prostorima. Autor pozitivne attribute onodobnoga razvoja sela prepoznaje u poštivanju tradicijskih prostorno-oblikovnih karakteristika, iako se već 20-ih godina naziru “dekadencijski procesi” i pad kvalitete u tom segmentu gradnji. O tradicijskoj graditeljskoj baštini kroz prizmu zaštite, obnove i aktualnoga seoskog turizma piše Manda Horvat, iznoseći nezanemarivu činjenicu da većina naselja Hrvatske i danas

pripada ruralnom prostoru s još uvijek čitljivim udjelom pučkoga graditeljstva. Kao otvoreni problem navodi da se danas nitko u Hrvatskoj sustavno ne bavi planiranjem i razvojem sela.

O suvremenom gradu piše Ivan Mucko s posebnim osvrtom na Zagreb na prijelazu 20. u 21. stoljeće. Simptomatičan je proces urbanog planiranja Zagreba koji se svodio na izradu, donošenja i stalne izmjene Generalnoga urbanističkog plana – počevši od GUP-a iz 1986., do usvajanja novoga *master-plana* 2003. godine. Radovan Delalle također smatra važnim odgovoriti na brojna pitanja vezana uz planiranje i gradnju Zagreba u prošlom stoljeću, jer nam iskustva i pouke toga vremena mogu pomoći u složenim izazovima današnjice. O nekim mogućim koncepcijama grada 20. stoljeća Andrija Mutnjaković govori s aspekta kritike modela gradskog prometa kojim se nameće kruta urbana struktura.

Referirajući se na svjetsku energetska krizu 70-ih godina 20. stoljeća, Ljubomir Mišćević izlaže o “pasivnoj kući” smanjenih energetske potreba uz uporabu obnovljivih izvora energije, ponajviše Sunčeva zračenje. Iako su primjeri u Hrvatskoj malobrojni, značajan su prinos misli i praksi vezanoj za energetska i ekološka učinkovitost, što autor naglašava navodeći i svoje primjere tako osmišljenih objekata. S vizijama prema budućim prilikama Radovan Mišćević pokušava naglasiti važnost nadolazećih sustavnih i strukturalnih promjena u struci, osobito zbog tehnoloških i znanstvenih napredaka u svijetu gdje globalnost i integralnost postaju osnove strateškog razvoja današnjega svijeta. S obzirom da “buduće vrijeme ubrzano postaje danas”, temelje za razmišljanja o promjenama u arhitekturi Vinko Penezić i Krešimir Rogina iznose kroz problematiku struke na razmeđu mehaničkoga i digitalnog – i to s posebnim naglaskom na fenomenološke, a ne samo funkcionalne i estetičke pojavnosti arhitekture. Opisujući razmišljanja što su ih vodila kroz pojedine projekte, autori pokušavaju dati uvid u razvoj teza postavljenih u začecima njihova rada, vezanih uz neograničene mogućnosti

informatičke tehnologije u kreiranju nove multisenzorske prirode današnjega digitalnog doba.

Kako je arhitektura neraskidivo vezana uz dizajn, Boris Ljubičić pokušava definirati glavne međusobne odnose struka, i to kroz prilike i politička događanja na prijelazu stoljeća, s refleksijama na oba područja koja su kreativnim djelovanjem ostavila vizualna svjedočanstva svoga vremena. Dodatne poveznice arhitekture i dizajna nalazi i Feđa Vukić, analizirajući diskurzivno polje pojma oblikovanja kroz formativne napore u “četiri konteksta” tijekom 50-ih godina, s posebnim osvrtom na arhitekturu koja je u edukacijskom smislu poslužila kao temelj za obrazovanje u danas samostalnom području dizajna.

Darja Radović Mahečić analizira i interpretira teorijske priloge koji su se javljali na stranicama dominantnih arhitektonskih časopisa u Hrvatskoj tijekom prošlog stoljeća, izdvajajući se tako neobičnim, ali zanimljivim odgovorom na zadanu temu simpozija. Počecima društvenoga strukovnog organiziranja koji sežu u 1905. bavi se Krešimir Galović u studiji temeljenoj na građi nedavno otkrivenog arhiva “Kluba hrvatskih arhitekata”.

Iako se Zbornik pojavljuje za naše prilike s “uobičajenim” višegodišnjim zakašnjenjem, opsegom je i raznolikošću tema ponudio jasne i kvalitetne teorijske prinose o hrvatskoj arhitekturi 20. stoljeća. Kao osobito afirmativnu činjenicu treba istaknuti primjerenu razinu interdisciplinarnoga sudjelovanja istraživača iz raznih komplementarnih struka, pa su i na skupu i u knjizi uz arhitekta zastupljeni i povjesničari umjetnosti, etnolozi te dizajneri. Čitajući knjigu jedino ne izostaje čuđenje što na popisu sudionika nema baš nikoga od eminentnih nastavnika s Katedre za povijest i teoriju arhitekture Arhitektonskog fakulteta, također ni profesora 20. stoljeća niti s jednoga od triju studija povijesti umjetnosti u Hrvatskoj. Šteta zbog tog “mimoilaženja”, jer bi se njihovim istraživačkim temama zasigurno dobila dodatna akademska razina te inače izvrsne publikacije. ✕